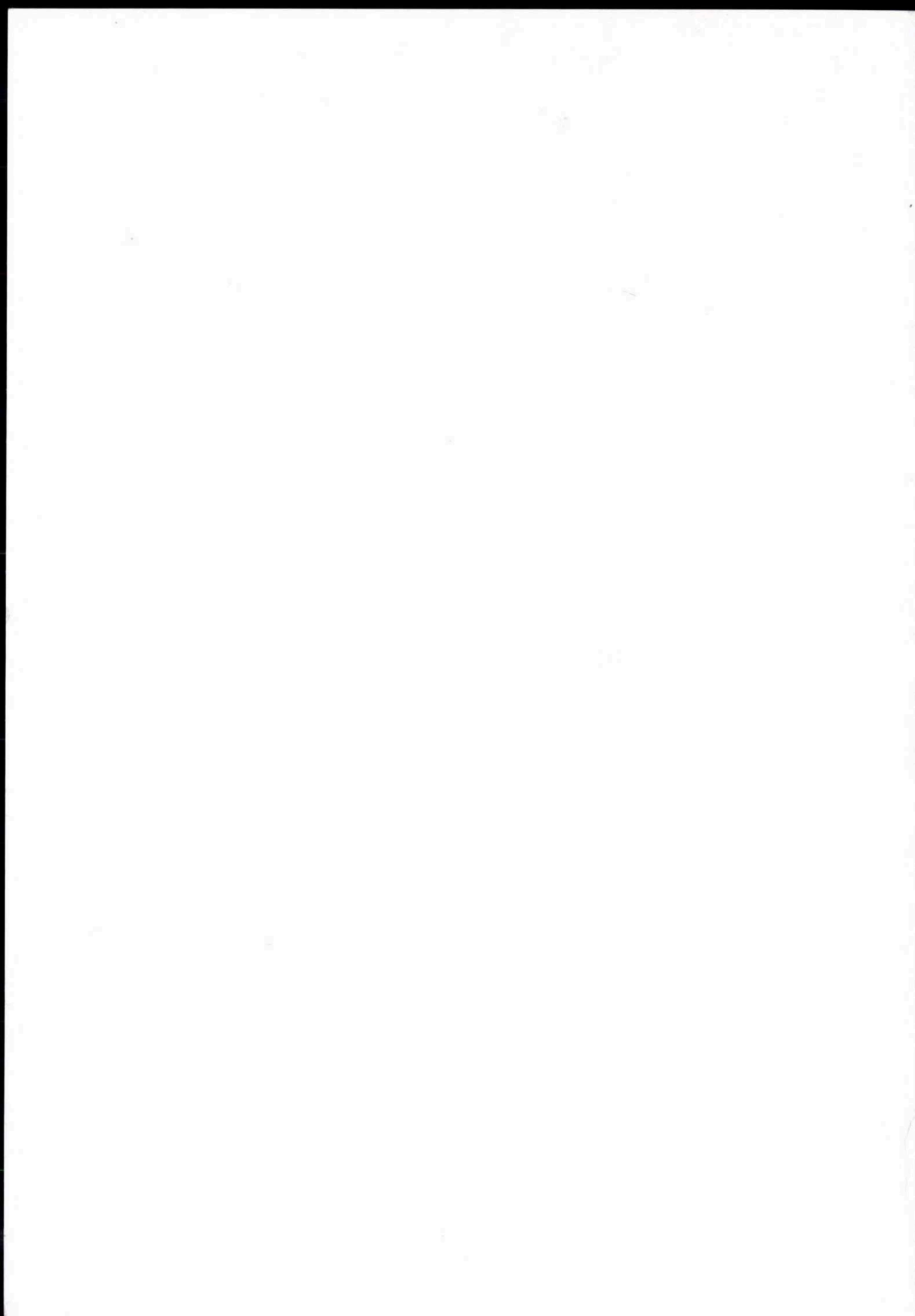
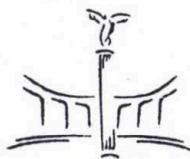

Könyves műveltség
Erdélyben

Könyves műveltség Erdélyben

Megjelent a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával

Könyves műveltség Erdélyben

Mentor Kiadó
Marosvásárhely, 2006

A kötetet összeállította: Bányai Réka
Az angol szöveget Gálfalvi Ágnes, a latin szöveget Dóczy Örs,
a német szöveget Borbáth Zsuzsánna ellenőrizte.

- © Baricz Ágnes, 2006
 - © Bartha Katalin Ágnes, 2006
 - © Biró Gyöngyi, 2006
 - © Boér Hunor, 2006
 - © Dana Doltu, 2006
 - © Emódi András, 2006
 - © Gabriella Zsigmond, 2006
 - © Györfi Dénes, 2006
 - © Ioana Dragotă, 2006
 - © Kimpián Annamária, 2006
 - © Körmendy Kinga, 2006
 - © Kurta József, 2006
 - © Olga Șerbănescu, 2006
 - © Paula Vasil-Marinescu, 2006
 - © Rácz Emese, 2006
 - © Róth András Lajos, 2006
 - © Sebestyén-Spielmann Mihály, 2006
 - © V. Ecsedy Judit, 2006
 - © Verók Attila, 2006
- © Mentor Kiadó, 2006

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Könyves műveltség Erdélyben -

Târgu-Mureș : Mentor, 2006

268 p.; 23 cm.

Bibliogr.

Index

ISBN(10) 973-599-217-5; ISBN(13)978-973-599-217-0

002(498.4)

655(498.4)

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	7
V. ECESEDY JUDIT: <i>Könyvek és könyvnyomtatók I. Apafi Mihály korában (1661–1690)</i>	9
VERÓK ATTILA: <i>Az erdélyi szász polgárság 16–18. századi könyvjegyzékeinek olvasmánytörténeti tanulságai</i>	22
BARICZ ÁGNES: <i>Régi könyvek és használatuk. A könyvek használata és reprezentációs értéke Veresmerti Mihály 17. századi konvertáns prédikátor esetében</i>	43
EMÓDI ANDRÁS: <i>A pálos rend tövisi kolostorának könyvtára a 18. században</i>	51
RÁCZ EMESE: <i>A nagyenyedi Bethlen Könyvtár minorita gyűjteménye</i>	74
BIRÓ GYÖNGYI: <i>A kolozsvári unitárius intézményi könyvtárak története a 18. században</i>	81
KURTA JÓZSEF: <i>Vagyon egy énekes graduálja is az eklézsiának... Kéziratos graduálok az erdélyi református egyházközségi könyvgyűjteményekben</i>	90
GYÖRFI DÉNES: <i>Bod Péterre vonatkozó dokumentumok a Nagyenyedi Bethlen Könyvtárban</i>	96
DANA DOLTU: <i>Studii de ornitologie în ediții bibliofile din secolul al XVIII-lea prezente în patrimoniul Bibliotecii Brukenthal: Brisson și Buffon</i>	108
GABRIELLA ZSIGMOND: <i>Tipărituri englezești din secolul al XVIII-lea în colecția baronului Samuel von Brukenthal</i>	115
OLGA ȘERBĂNESCU: <i>Tipărituri „Froben” în Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu</i>	122
PAULA VASIL-MARINESCU: <i>Ediții elzeviriene în colecțiile Bibliotecii Județene Satu Mare</i>	153
KIMPIÁN ANNAMÁRIA: <i>Kaunitz kancellár könyvei a Teleki Tékában</i>	160
SEBESTYÉN-SPIELMANN MIHÁLY: <i>Nagyenyedi könyvek a Teleki-Bolyai Könyvtárban</i>	171
KÖRMENDY KINGA: <i>Iura civilia – arbor consanguineitatis – carmen historicum. Teleki László kolozsvári könyvtárának kolligátuma</i>	196
RÓTH ANDRÁS LAJOS: <i>Patrónusok szerepe a magyar nyelvet védelmező könyvkiadásban</i>	214
BOÉR HUNOR: <i>Adatok két erdélyi tudományos gyűjtemény kapcsolatához. A Teleki-könyvtár és a Székely Nemzeti Múzeum, 1877–1953.</i>	229
BARTHA KATALIN ÁGNES: <i>Marosvásárhelyi színlapok és egy rendhagyó egylevels emlény a Székely Nemzeti Múzeumban</i>	246
IOANA DRAGOTĂ: <i>Promovarea fondului de patrimoniu cu ajutorul calculatorului, cu aplicație pe cartea veche</i>	262

RÉGI KÖNYVEK ÉS HASZNÁLATUK. A KÖNYVEK HASZNÁLATA ÉS REPREZENTÁCIÓS ÉRTÉKE VERESMARTI MIHÁLY 17. SZÁZADI KONVERTÁNS PRÉDIKÁTOR ESETÉBEN

Dolgozatomban azt kísérem figyelemmel, hogy a manapság réginek nevezett könyvek közül némelyik hogyan élt, milyen szerepet töltött be, milyen feladatokat látott el akkor, amikor még nem számított régi könyvnek. Az általánosításokat elkerülve egyetlen kis esettanulmányra vállalkozom. Veresmarti Mihály (1572–1645) 17. századi konvertáns prédikátor esetében vizsgálom, hogyan válaszolhatók meg az alábbi kérdések: kiknek és milyen használatra szánja írásait (saját felekezete okulására, hitben való megtartására; előző felekezete meggyőzésére?); milyen konkrét, bevallott (esetleg be nem vallott) céllal készíti el saját munkáit; milyen szerepet tulajdonít nekik? Veresmarti könyvhasználati szokásait azért tartom fontosnak megfigyelni, mert adalékok annak megismeréséhez, hogyan is dolgozott, hogyan és mire használta írásait, fordításait – tehát azt, amit ma az egyházi irodalom kategóriájába sorolunk – egy 17. századi, felekezetet váltott „szerző”.

Veresmarti Mihály 1610-ben (38 éves korában), Nagyboldogasszony napján tért át hivatalosan a katolikus hitre, akkor végzett szentgyónást és áldozott először. Áttérése a szokásosnál is nagyobb port kavart, mert korábban tíz évig hirdette a kálvinista hitet, és támadta a pápistákat, akiket akkoriban az ég alatt élő legdögletesebb népnek tartott. Ráadásul felekezetváltását több évnyi tépelődés, hittársaival folytatott belső viták, számára, illetve érdekében rendezett zsinatok előzték meg. A protestánsok többek között Szenci Molnár Albertet, de még a híres heidelbergi teológia-professzort, David Pareust is mozgósították Veresmarti kálvinista hitben való megtartása érdekében.¹ A 17. században, bár nem volt meglepő az, hogy valaki felekezetet vált, mégis bizonyos helyzetekben bizalmatlanul kezelték az áttérőket. Ha nem is éppen jellemzőnek, de meglehetősen gyakori esetnek számított például Tordai János, egykori ferences szerzetesé, aki épp aznap tért át újra protestáns hitre, amikor Veresmarti a katolikusra. Csakhogy Tordai János akkor már éppen harmadszor váltott hitet, ezúttal úgy, hogy – Pázmány Péter aznapai prédikációját idézve – „Diószegen lerészegedve... a Luther táborába szökött”.²

¹ Heltai János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*. Bp., Balassi Kiadó, 1994. 82–84.

² Lásd Jankovics József: *Vörösmarti Mihály és Megtérése története*. In Jankovics József–Nyerges Judit (s. a. r.): *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése története*. Bp., Argumentum Kiadó, 1992. 269.

Nem alaptalan tehát azt feltételezni, hogy az ehhez hasonló esetek előfordulása eleve gyanakvóná tette a befogadó közösséget; az pedig egyértelműen adatolható, hogy az elhagyott felekezet egyes képviselői vádlóan, sőt gyalázkodva léptek fel – jelen esetben Veresmarti ellen. Ez utóbbi Pázmány Péter pártfogoltjaként, de nyilván saját erejéből igen szép karriert futott be a katolikus egyházban, előbb Vágsellyén plébános, majd javadalmas bátai apát és pozsonyi kanonok lett.

Írásai, fordításai a 17. századi magyar katolikus egyházi irodalmat képviselik, az RMNy mindet katolikus vitairatként említi. Még mielőtt a fentebb bemutatott szempontok szerinti vizsgálódáshoz fognánk, érdemes tisztázni a hitvédelmi munkákkal, vitairatokkal kapcsolatban: nyilvánvaló, hogy ezek az iratok csak akkor éltek, akkor volt értelmük, ha valaki elolvasta, meghallgatta őket, hiszen elsődleges céljuk a meggyőzés volt. Az áttekinthetőség kedvéért érdemes elkülöníteni a befogadó közösség rétegeit. Felekezeti alapon eleve két nagy csoport határolható el. Veresmarti szempontjából e kettő a katolikusok, illetve a kálvinisták alkototta tábor. Ezeken belül azonban sokkal bonyolultabb a rétegződés (társadalmi, műveltségbeli stb.): Veresmarti a főúri rétegtől kezdve a tudatlan parasztokig mindenkit megszólít. A vitairatokkal kapcsolatos összes egyéb probléma közül itt most a legfontosabb az, amire Thimár Attila hívja fel a figyelmet egyik tanulmányában, mégpedig, hogy a „többféle befogadóra ugyanazzal a szöveggel kellett hatást gyakorolni.”³ De nem mindegy, hogyan, ugyanis a befogadóknak, mindannyiuknak „ugyanazt az értelmet kellett kifejtenuik a hallottakból, az olvasottakból”,⁴ hiszen az egységes álláspontot közvetített, egy adott felekezet tételeit.

Korábbi kutatásaim következtetése az, hogy bár az RMNy hitvédelmi írásokat, vitairatokat tulajdonít Veresmartinak, őneki írásaival – mint majd a továbbiakban is kiderül – nem ez volt az elsődleges célja. Többször hangsúlyozza, hogy munkáit tanító szándékkal írja, a vitatkozást másra hagyja. Az, hogy a vitákba mégis belekényszerül, annak tulajdonítható, hogy előbbi felekezete állandó támadásai ellen védenie kell magát, tehát nem kerülheti el a cáfolatokat és így a polémiát sem. A továbbiakban az ilyen helyzetek azzal válnak fontossá és hasznosíthatóvá, hogy megmutatják, hogyan bánik Veresmarti az ellenfeleivel.

Szerencsére sok adat van arra, hogy mit gondoltak róla volt felekezetének, a kálvinistáknak némely tagjai. Úgy Veresmarti életében, mint halála után is érkeztek válaszok munkáira, tehát adatolni lehet azt, hogy egy-egy gesztusát hogyan fogadták, illetve értelmezték. Ezeket az írásokat, és saját korában kiadott, vagy éppen nyomtatásban akkor meg nem jelent munkáit felhasználva nézzük meg az imént felvázolt kérdéseket.⁵

³ Thimár Attila: Pázmány Péter a vitapartner? *ItK*, 1996. 1–2. 115.

⁴ Uo.

⁵ Megtérése története: Veresmarti saját korában kéziratban maradt. Először 1875-ben adta ki Ipolyi Arnold, Veresmarti monográfusa, majd 1992-ben a debreceniekhez szóló Ajánlás-kézirattal együtt Jankovics József és Nyerges Judit rendezte sajtó alá. A Román Akadémia kolozsvári könyvtára és a Teleki Téka őrzi Veresmarti többi munkáját: *Tanácskozás* (ford.),

Áttérése miatt folyamatosan és viszonylag sokan vádolták, az általános hangvétellel inkább a gyalázkodásé. Egészen röviden nézzük inkább csak erre való reakcióját. *Megtérése históriájához* írt előszavában éppen ezzel indokolja konverziótörténete megírásának szükségességét: „tülök elválásomnak hamis oka hirdetésekkel, [...] s egyebekkel kezdének rágalmazni. [...] és írásokba közülök ki deákul *apostatának*, s ki magyarul pribéknek kezdé nevezni. Hitömnek és személyömnek gyalázatjával nem ítélem azért illendőnek, hogy ezekre tovább már hallgassak.” Itt következnek azok a bizonyos vádak: „[...] ottan hamar ketten is találkoznak, kik ismét írásokba deákul ^a*apostatának* (hittül szakadtnak), magyarul ^b pribéknek nevezének. Későbbben pedig még olyan is lén, aki ^ceretneknek is mere mondani [...]” Széjjegyzetben: „^aSic. Steph. *Velechinus* post theses a se defenses. ^bÍgy valamely *Itinerárius* a *Kalauz* utólján, in appendicis I. parte §. 3. et partis 2. initio. ^c*Meisner*. (7)⁶” Ezért aztán mindezek elhallgattatására úgy dönt, hogy bemutatja a históriában azokat a kételyeket és érveket, amelyek őt a katolikus egyházba vezették. Mi több, az olvasóhoz egyetlen tanácsa van: „Mastan már e szájok feltátásának s pennájok mozdításának alkalomatosságából, néked is, keresztyén olvasó, a dolgot ím elédben adom, hogy látván tülök elválásomnak nagy méltó okát, értsed gyalázásoknak méltatlan voltát, és ha talám azon állapotba vagy, lelkednek példám szerént viseld te is jól gondját.” (16) Exemplumként adja magát: a tanítás egyik legsikeresebb eszköze a jó szemléltetés, a jó, követhető példa, ugyanakkor önmagát igazolja, tisztázza a felmerült vádak alól. E munka idézett ajánlását 1643-ból keltezi, ekkor már pozsonyi kanonok. Feltehetően egyházi előljárói pozíciója is megkívánja, hogy tisztán álljon, vállalható és követhető példaként hívei előtt.

Az Olvasónak csak a második ajánlás szól, a használati utasítással együtt, az első azonban „a debreceni bírónak, esküdtivel, és az egész város népének” (5). Veresmarti 1590-től négy éven át Debrecenben tanult, és ahogyan írja, hozzájuk való becsületiből és „háladatosságból a régi táplálásért ... kegyelmek eleibe akarom azt mutatni, szép ezüstöt és sáraranyát kegyelmek kikre s mire költse.” (5) Azaz elmagyarázza, hogy azok az ifjak, akik a város, a mecénások pénzén Németországba mennek tanulni, mit is hoznak haza: természetesen nem mást, mint a hamis tanokat, a rossz vitázást, hiszen őt sem tudták meggyőzni régi hitében maradásáról. Ugyanakkor tőlük nem kér egyebet, mint hogy békességgel legyenek iránta, és értsék meg, hogy jó lelkiismerettel egyebet nem választhatott.

Talán több ez a békességes és szelíd hangnem az ajánlások műfajából fakadó kötelező dicséretnél, a megszólított becsületességének dicséretén túl akár békülési gesztusként is értékelhető.

második, 1612-es (RMK I. 437; RMNy 1042), illetve harmadik, 1640-es (RMK I. 706; RMNy 1850) kiadás; *Intő, s tanító levél*, 1639 (RMK I. 697; RMNy 1788); *Az eretnekeknek adott hitnek megtartásáról* (ford.), 1641 (RMK I. 721; RMNy 1902).

⁶ Jankovics József–Nyerges Judit (s. a. r.): *Vörösmarti Mihály kálvinista prédikátor megtérése históriája*. Bp., Argumentum Kiadó, 1992. (Az idézetek utáni zárójeles arab, illetve római számok a továbbiakban is az idézetek eredeti kötetbeli oldalszámait jelölik.)

1641-ben jelent meg Pozsonyban Martinus Becanus jezsuita munkájának fordítása *Az eretnekeknek adott hitnek megtartásáról és Az Istennek adott hitnek megtartásáról* címmel. Veresmarti e fordítás ajánlásában úgyszintén említést tesz az „egyéb rendbéliel”-ről, akik között „az egy átkozott tévelygést tőlök el-választván, sok jó Lelkek vannak” (12). Az ajánlás zárása pedig úgy szól, hogy azért, hogy egy más valláson lévő se védekezhessék azzal, hogy nem tudott az igazságot hirdető könyvről, vagy nem tudta deák nyelven elolvasni, hát Veresmarti lefordította azt magyarra, és „hogy ezután ez magok mentsége se szolgálhasson nékiek, annyit nyomtattatok ebben, hogy Magyarországon, s Erdélyben is, egy-egy benne minden Predikátor-nak juthat.” (13) Veresmartinak ezzel a gesztusával függ össze a következő eset is. Az 1639-ben megjelent *Intő s tanító levél* című bátai híveihez szóló munkájára 1643-ban ismeretlen szerző válasza jelenik meg: a *Papistak meltatlan üldözése a vallasert*⁷ című vitairat, amelyikben az anonim szerző többek között afőlött méltatlankodik, hogy: „(a mint nyilván mondgyák) e könyvet, a Posoni Országos Gyűlésben, minden kérés nélkül, ő maga, sákkal hordatván-fel az ország házához, elől-utól mindeneknek, nevezet szerint pedig az Euangelicusoknak, nagy böven osztogatta, és egész Magyar országot véle be-töltötte.” (6–7)

Veresmarti valószínűleg tisztában van a könyvterjesztés nehézségeivel, ezért veszi kézbe az ügyet; hiszen, mint a Becanus-fordítás előszavából kiderül, nem akarja megkockáztatni, hogy esetleg a prédikátorok ne jussanak hozzá az ő írásaihoz. A könyv tehát közismerten nagyon veszélyes térítési eszköznek számíthatott, ha ennyire felhőborította és valószínűleg meg is ijesztette a protestáns szerzőt.

A könyvek saját felekezete felé való terjesztését is hasonlóképpen oldotta meg Veresmarti. Ipolyi a róla készített monográfiában megjegyzi: a könyvbeli bejegyzések alapján kétségtelen, hogy nagyon sok példányt ajándékba szétküldözgetett az országban; nemcsak a bátaiak kaptak belőle, de a fennmaradt példányok bejegyzései alapján pl. Nyáry Krisztina, Esterházy Miklós nádor felesége – és amint már fentebb kiderült, a protestánsok is, például a debreceni kollégium stb.⁸ Ugyanakkor Lessius-fordításának, a *Tanácskozásnak* harmadik, 1640-es kiadását az épp nemrégiben Pázmány segítségével katolikus hitre tért Batthyány Ádám grófnak ajánlja (az ajánlás szövege 1635-ben készül el, a nyomdai munkálatok azonban késnek). Maga a könyvecske Veresmarti szerint az igazságra vezető segítő eszközöket mutatja be, Batthyáynak azonban úgy ajánlja, mint új hitében már erős embernek, aki nagyobb feladatok elvégzésére is képes, például arra, hogy: „a meg-ismert Igasságot, Nagyságod másokkal-is nagy kívánatossan közli.” (25), és: „hogy e könyvecske tanuságival másoknak-is Nagyságod sokaknak üdvösségökre használhasson.” (26v)

⁷ *Papistak meltatlan üldözése a vallasert. Melly eKkérdesben magyaráztatik-meg: Ha szabad-e valakit (és nevezet szerint a Pápistáknak az Euangelicusokat) erőszakkal Vallásra kénszeríteni?* Várad, 1657, II. kiadás: RMK I. 927. (Első kiadása ugyanott 1643-ban: RMK I. 753, RMNy 2044).

⁸ Ipolyi Arnold: *Veresmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái*. Budapest, 1875, 624-625.

– tehát bevonja Batthyány grófot is a térítő munkába. De nem csak abba – tanúsítja ezt egyértelműen Veresmarti 1640-ben írt levele⁹, amelyikben a gróf védelmébe ajánlja e Lessius-fordítás mellett az „Intő s Tanító levél könyveczkét, ehez az Tanácskozáshoz mind materiával s mind egyéb állapattal közel járót. Abbolis Nagyságodnak im küldöttem.” Veresmarti ugyanis a könyvterjesztés gyakorlati feladataira is felkéri: „Meg olvasván pedig azokat, ha Nagyságod ollyaknak itéli, mellyeknek olvasásában emberek idejőket hasznossan tölthetik, es Nagyságod másokkalis közlésekért kévanándgya, ezekből én Nagyságodnak annyit küldök, a’ menyit Nagyságod kíván; mint mellyekbe felesben nyomtattattam.” Megint az derül ki, hogy Veresmarti nagyon is tudatában van annak, hogy a könyv terjesztése igencsak hathatós eszköze a (katolikus) hit melletti tanúságok minden társadalmi réteg felé való terjesztésének. Ebben pedig komoly segítségére lehetnek az arisztokrácia képviselői.

Korábban elhangzott, hogy ugyanazt az üzenetet nagyon különböző műveltségű rétegekhez kellett eljuttatnia. Az *Intő, s tanító levél* elsősorban a bátai hívek számára íródott, különösen az első néhány fejezete a könyvnek, ami eredetileg csakugyan levél volt. Ezt küldte el Veresmarti elsőként, hogy jobb belátásra térjenek általa. Báta akkoriban kis mezőváros volt; a térség – tulajdonképpen Dél-Nyugat Magyarország, főképpen Vas megye – fejlettségi szintjéről, illetve a lakosok írástudásáról Tóth István György készített igen szemléletes és megalapozott elemzést.¹⁰ Eszerint csak kevés olyan ember akadt a 17. századi mezővárosokban, még kevesebb a falvak lakói között, aki tudott volna olvasni. Ezt maga Veresmarti is jól tudja. Amikor tudomást szerzett arról, hogy „az én Batai jobbágyim magokat nem jól viselnék: mert *Catholicus* Plebánosokat meg-vetvén, helyette magoknak *Luther*, vagy *Calvinista* Predikátort fogadtak volna” pennát ragadt és „intésem után, azonra szolgáló egy-néhány tanuságot-is írek nékiek, paraszt főhöz-valókat, s ollyakat, hogy köztök ne-is találtathatnék olly temérdek fejű, [!] s késedelmes elméjű, chak eszébe szinte meg-bontakozott ne vólna, ki azoknak erejét, s igasságát által ne láthatná, érthetné.” (xxij) Az intést később könyv méretűre növesztve a következő használati utasítással küldte el nekik: „Ez én Írásomból-is, mikor annak ideje lészen, kettőt küldök: melynek egyyikét, Várastok ládájában kinch-gyanánt tartásatok; másikat, a Plebánostok kezébe adgyátok, melyből mind Predikatziókban, mind Predikatzió-kivül, benneteket gyakorta taníthasson.” A keltezés („Posonban, böjt elő hónap hetedik napján, 1633. esztendőben”) után következő aláírás pedig így hangzik: „Jó akaró földes Uratok, Veresmarti Mihály, Batai Apátur, Posoni Canonok, &c.” (xxiij) Nem mulasztja el tehát földesúri hatalmára is figyelmeztetni édes fiait, a bátaiakat a meggyőzés nyomósítása érdekében.

⁹ Pozsonyban keltezett 1640. július 23-án (Magyar Országos Levéltár, Batthyány család körmendi levéltára, Missiles, 1527–1700: 51342 sz.).

¹⁰ Tóth István György: *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1996.

A könyv egyik példányának a plébánosnál való elhelyezése és az abból való tanítás elrendelése nemcsak az írástudatlan parasztfőeknek szól, hanem az esetlegesen kevés tudományú plébánosnak is segédanyagot ad, illetve vezérfonalat a helyes úton való megmaradáshoz. Érdekes az utasítás, hogy a város ládájában kincs gyanánt őrizték a könyvet. Egyrészt a könyv (mint hitvédő, -terjesztő szellemi termék) értékére utal, illetve arra, hogy szükség esetén legyen egy pótpéldány, akár tűz, akár a török pusztítaná el a másikat. Ugyanakkor már említett művében Tóth István György dokumentált esetek alapján a könyvnek egy olyan használatára hívja fel a figyelmet, ami tulajdonképpen arról mint varázslatos tárgyról szól. „Az írásnak és a könyvnek varázslatos ereje volt azok számára, akik nem tudtak olvasni. Nem csak boszorkányok, de még papok és szerzetesek is éltek az írás és a könyv természetfeletti erejével, kiváltva ezzel a hivatalos katolikus egyház rosszallását.”¹¹ Többek közt utal a 17. századi hódoltsági bosnyák ferences misszionáriusok esketési szokásaira, melyek – a feljegyzések szerint – következőképpen zajlottak: „a fráterek, írták a plébánosok, úgy esketnek, hogy egy könyvecskét küldenek, hogy a jegyespár azt tegye vánkosa alá éjszaka [...] A könyv tehát, függetlenül a tartalmától, pusztán mint könyv alakú tárgy helyettesítette a veszélyes vidékre el nem merészkedő papot, és annak a szentséget kiszolgáltató hatalmát.”¹² (Nem beszélve a különböző írásokról, amelyek különféle veszedelmek ellen jelentettek védelmet. Ráadásul nemcsak az írástudatlan parasztok körében volt szokásban, hanem például illet küldött beteg lánykájának a gyógyulás reményében Thurzó György 1608-ban.)¹³ A források szerint Veresmarti csak javadalmas apát volt Bátán, megtérése után többnyire Pozsonyban élt, és soha nem utazott le apátságának területére. A könyv küldése tehát egyértelműen maga helyett való küldést jelent, súlyosbítva a földesúri jogaira emlékeztető aláírással önmaga és hatalma megmutatását. Egyáltalán nem zárható ki, hogy a meggyőzésben ő is számított a könyv mágikus erejére, illetve érezték azt olvasni nem tudó hívei.

A könyvnek ugyancsak valamiféle mágikus hatalmáról van szó akkor, amikor Veresmarti maga tapasztalta ugyanazt egy másik könyvvel kapcsolatban (éppen ezért még inkább valószínűsíthető, hogy számított saját könyve ilyen hatására). *Megtérése históriájának* első oldalain leírja Nyitrán való raboskodását. Forgách Ferenc érsek ugyanis bezáratta, mert Veresmarti túlságosan vehemensen támadta a katolikus vallást. Nem volt hosszú a rabsága, de azalatt is igyekeztek úgy Forgách, mint más katolikus papok jobb belátásra bírni, és meggyőzni hite ellentmondásosságáról. Ennek érdekében Forgách egyszer küldött neki két kötetet Bellarmino disputációból (Roberto Bellarmino a kor leghíresebb és a protestánsoktól leginkább tartó ellenreformátora volt), melyekre Veresmarti a következőképpen reagált: „[l]átásokra a vér is megopzsdula bennem. ... és kevés idő múlván, hogy hálóhelyemre ménék,

¹¹ Uő., i. m., 115.

¹² Uo.

¹³ i. m., 116. p., 175. jegyzet.

ott találám őket, s újonnan ugyan megirtózám tőlök”. (34) Nyilván, ebben az esetben nem arról van szó, hogy Veresmarti nem sejtette legalábbis a könyv tartalmát; figyelemre méltó viszont az, hogy mennyire erős a könyvnek mint tárgynak a reprezentációs ereje, pontosabban milyen erős hatásokat tud kiváltani. Lehet persze hogy Veresmarti, visszaemlékezve, valamilyen egyéb hatás keltése végett szándékosan eltúlozza a könyvek látványának hatását, de azáltal, hogy mégis leírja, biztos információt ad arról, hogy nem tartotta elképzelhetetlennek a könyvre mint tárgyra való akár pozitív, akár negatív reagálást. Következésképpen, számíthatott is hasonló hatásra saját könyvei esetében is.

Visszatérve tehát a bevezetőben feltett kérdésekre, hogy kiknek és milyen használatra szánja Veresmarti saját munkáit: a megszólított befogadói réteg rendkívül széles, Batthyány gróftól az analfabéta bátai parasztig terjed. Ahhoz azonban, hogy ez sikeres is legyen, azaz a megszólítás meggyőzés legyen, elengedhetetlen, hogy ugyanaz a szöveg, illetve könyv mindenik befogadó számára érthető és egyértelmű legyen. Így aztán saját könyveinek befogadási módjáról nagyon tág, ugyanakkor, úgy tűnik, működőképes elképzelései vannak: nem csak olvasni, felolvasni és hallgatni lehet egy könyvet, hanem annak a tárgyi jelenlétével is hatékonyan lehet közvetíteni vagy megerősíteni egy üzenetet. Ami a potenciális protestáns befogadói táborot illeti, könyveinek hatalmas példányszámával és azok hatékony terjesztésével próbál eljutni hozzájuk. Hogy valóban célt ér, vagy célt érhet ezzel az eljárással, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a protestáns hit képviselőinek azonnali felháborodása és tiltakozása.

Megtérése históriájának megírási szándéka abból fakadt, mint előbb láthattuk, hogy tisztázza magát az őt ért vádak alól. Ez a munkája a maga választotta új közösségbe való beilleszkedést segíti olyan módon, hogy eloszlatja az esetlegesen őt érő gyanakvást, ugyanakkor az új szerepkörnek, a vezető tisztséget betöltő katolikus papénak megfelelővé próbálja alakítani identitását. Új közösségében saját helyének meghatározásakor, de akár maga és pozíciója megvédelmezésekor is egyik leghatékonyabb eszköze lehet a könyv, az írás.

Old books and how they were used – Mihály Veresmarti,
17th century converted priest and his way of using books

In one of his studies, Sándor Tonk mentions that nowadays there are more and more people who consider books and libraries to be like exhibits in a museum.¹⁴ Old books in the first place end up like that, he adds. My paper examines these old books looking back in the times when they weren't old yet, trying to find out their function, the way they were used and, at the same time, the way they were meant to be used at the time. Presuming that all cases are specific, generalization will be avoided, and this writing will focus on the case of Mihály Veresmarti (1572–1645), former Protestant minister, Catholic priest after his conversion. According to his own writings, he considered himself above all a teacher and a polemic, and this determined his theory about the function of his books, beginning with how and why they should be written, then how and why they should be kept and read. A very important feature of his approach regarding books is also marked by his identity as a polemic: certain books are considered personal enemies. This paper is meant to trace such approaches on the basis of Veresmarti's own works (the *History of his Conversion*, the *Tanachkozás*, the *Intó, s tanító levél* etc.) and also taking into account his contemporaries' writings about him.

¹⁴ Vita sine literis mors est. In Dr. Deé Nagy Anikó–Sebestyén-Spielmann Mihály–Vakarcs Szilárd (eds): *Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára 1802–2002*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2002. 13.